

هویت یابی دینی در کودکان

رحیمه رحمتی

مربی پیش دبستانی مستقل غیردولتی شهرداد استان سمنان

Tanin6790@yahoo.com

چکیده

دوران کودکی در زندگی انسان از اهمیتی ویژه برخوردار است. در این دوران می توان بنای یک زندگی سالم و سعادتمندانه را پی ریزی کرد و از بروز بسیاری از مشکلات در آینده جلوگیری نمود بسیاری از نابسامانی های روانی و اخلاقی انسان ناشی از تربیت نادرست او در دوران کودکی است . بنابراین، اگر خانواده بتواند نقش مثبت و فعالی در تربیت فرزند داشته باشد قطعاً کودک در مراحل جوانی و نوجوانی درک بهتر از زندگی و مفهوم آن خواهد داشت. آنچه که پژوهشگران از آن به عنوان وجود و عنصر پرورش و آموزش کودک یاد می کنند هویت است. با توجه به اینکه جامعه ایران جامعه مذهبی و متکی به دین اسلام است اهمیت هویت دادن دینی به کودکان از اهمیت بسزایی برخوردار است. لذا در این پژوهش به بررسی و تبیین هویت و هویت دینی و مراحل آن در کودکان پرداخته شده است

واژگان کلیدی: هویت، هویت دینی، کودک

مفهوم هویت

واژه هویت یا Identity ریشه در زبان لاتین دارد و از Identitas که از Idem یعنی «مشابه و یکسان» ریشه می‌گیرد. این واژه در یک معنا به ویژگی یکتایی و فردیت، یعنی تفاوت‌های اساسی که یک شخص را از همهٔ کسان دیگر به واسطهٔ هویت «خودش» متمایز می‌کند، اشاره دارد و در معنای دیگر به ویژگی همسانی که در آن اشخاص می‌توانند به هم پیوسته باشند و یا از طریق گروه یا مقولات براساس صور مشترک برجسته‌ای، نظیر ویژگی‌های قومی و ... به دیگران ببیوندند، دلالت دارد (لوی، ۲۰۰۰).

هویت یا کیستی به مجموعه نگرش‌ها، ویژگی‌ها و روحیات که یک فرد و آنچه وی را از دیگران متمایز می‌کند، گفته می‌شود. در فرهنگ‌های سنتی مفهوم «فرد» تقریباً وجود نداشت و «فردیت» چندان پسندیده نبود. فقط پس از ظهور جوامع جدید و به خصوص بعد از تفاوت یابی و تقسیم کار بود که فرد به طور جداگانه در کانون توجه قرار گرفت. اما «فردیت» به طور مسلم در تمام فرهنگ‌ها به درجات مختلف ارزشمند بوده است (سیمپسون، ۱۹۹۸).

نوجوان برای کسب هویت از عوامل گوناگونی همچون: خانواده، نهادهای تربیتی و پرورشی، رسانه‌های گروهی و مطبوعات اثر می‌گیرد که در این میان، دو عامل نخست، بیشترین و پایانی‌ترین نقش را بر عهده دارند (سیمپسون، ۱۹۹۸).

هویت موجب خودشناسی است، به طوری که، اگر فردی نتواند، به یک هویت موفق دسترسی پیدا کند، دچار آشفتگی در نقش‌ها و وظایفی می‌شود که از او به‌عنوان یک بزرگسال انتظار می‌رود و در نتیجه او مستعد بسیاری از اختلالات روانی خواهد شد. موفقیت در زندگی و دستیابی به اهداف و آرمان‌های انسانی در دوره بزرگسالی به نحوه شکل‌گیری هویت وابسته است که بیشتر در دوران نوجوانی و جوانی روی می‌دهد. شکل‌گیری هویت به‌عنوان فرآیند انسجام تغییرات فردی، تقاضای اجتماعی و انتظارات برای آینده محسوب می‌شود (۹).

عوامل زیادی بر شکل‌گیری هویت نقش دارد که عبارتند از: عوامل شناختی، عوامل مربوط به والدین، عوامل مربوط به مدرسه، عوامل اجتماعی- فرهنگی، ترتیب تولد و فاصله سنی فرزندان در خانواده، رفتار نوجوان و خیال‌پردازی نوجوانان. تأثیر زمینه‌های اجتماعی- فرهنگی بر چگونگی شکل‌گیری هویت نوجوانان از سایر عوامل بیشتر است. رسانه‌های نوین، از سویی به تقویت و ارتقای وحدت و یکپارچگی هویت‌ها و از دیگر سو به چندپارگی و تنوع‌یافتگی آنان کمک کرده‌اند. پدیده‌ای که می‌توان آن را نوعی بریکولاژ رسانه‌ای (به معنی فرآیندی است که به وسیلهٔ آن مردم با جذب سوژه‌هایی از میان طبقات مختلف اجتماعی، هویت‌های جدید فرهنگی خلق می‌کنند). نامید. در دنیای معاصر به‌واسطهٔ رخنه‌کردن وسایل ارتباط نوین در تار و پود جامعه، هویت که قبلاً محول و معین بود، اینک دائماً در حال تغییر، تحول و بحران است.

انواع هویت

هویت دارای انواع، سطوح و سلسله مراتب مختلفی است. هویت فردی (شخصی)، هویت ملی، هویت دینی، هویت خانوادگی، هویت اجتماعی، هویت جنسیتی، هویت فرهنگی، هویت تمدنی (لوی، ۲۰۰۰).

هویت فردی: هویت هر فردی عبارت است از مجموعه خصوصیات و توانمندی‌ها و صفات نیک و بد او که باید با هم در نظر گرفته شوند و همین مسأله سبب می‌شود که در جهت تضعیف نقاط ضعف و بدی‌ها و تقویت نقاط قوت و خوبی‌ها و پویایی هویت اقدام شود. هویت فردی شامل سه بعد شخصیتی و صنفی و باطنی است (رضایی، ۱۳۸۵).

هویت ملی: به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی (جامعه کل) است. مهم‌ترین عناصر و نمادهای ملی که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند عبارتند از: سرزمین، دین و آیین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان و ادبیات، مردم و دولت. در درون یک اجتماع ملی، میزان تعلق و وفاداری اعضا به هر یک از عناصر و نمادهای مذکور، احساس هویت ملی آن‌ها را مشخص می‌سازد (رفیعی، ۱۳۸۱).

هویت دینی: عبارت است از تعریف شخص از خود براساس داشتن تعلق نسبت به دینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسی مرتبط با آن.

هویت خانوادگی: منظور از هویت خانوادگی، تعیین نسبت میان نوجوان و خانواده او است و این که چه پیوندهایی میان آن ها وجود دارد؟ خانواده نوجوان از دو جنبه برای او حایز اهمیت است: ابتدا بعد مرجعیت و سندیت خانواده و جنبه دوم، کثرت ارتباط های نوجوان و والدین در درون نهاد خانواده است. هویت فردی (شخصی) به معنای ادراک شخص از نگرش ها، توانایی ها و استعدادها می باشد

هویت اجتماعی: هویت اجتماعی، مقوله ای انسانی است. همه انسان ها به هنگام تولد، فارغ از اینکه در کجای زمین به دنیا می آیند و یا از چه تعلق قومی و قبیله ای برخوردارند، دارای ویژگی های یکسان نوع انسانی، در میان انواع موجودات زنده هستند و هیچ گونه تفاوت ماهوی با یکدیگر ندارند؛ بنابراین، مقوله هویت انسانی که در دوران رشد و تکوین انسان در جامعه شکل می گیرد، کاملاً اجتماعی و جامعه شناسانه است و ربطی به خون و نژاد و رنگ پوست و ... ندارد.

هویت جنسیتی: این هویت نیز شامل، آگاهی از نقش جنسیتی خود و آشنا شدن با مسؤولیت ها و وظایفی که به واسطه جنسیت فرد (مرد یا زن بودن) بر عهده فرد گذاشته خواهد شد، می شود.

هویت فرهنگی: هویت یا حس تعلق به یک گروه است. این احساس بخشی از خودآگاهی و درک شخصی شخص و مربوط به تابعیت، قومیت، دین، طبقه اجتماعی، یا هر گروه اجتماعی دارای فرهنگ متمایز خود است. هویت فرهنگی هم مشخص کننده فرد و هم گروه افرادی که هویت فرهنگی یکسان دارند را مشخص می کند.

هویت تمدنی: تمدن یعنی سبک زندگی مجموعه ای از انسان ها که در یک دوره تاریخی در یک منطقه جغرافیایی زندگی می کردند و دارای اهداف مشترکی بودند و دستاوردهای خاصی داشتند. این هویت به شناخت و باور تاریخ و پیشرفت جامعه فرد برمی گردد.

اهمیت هویت یابی در کودکی

کودکی دوران مهمی در زندگی فرد و از دوران های موثر بر دوران نوجوانی و جوانی و بزرگسالی است. بذره های تشکیل هویت ازدوران کودکی کاشته شده اند (سیمپسون، ۱۹۹۸).

ایجاد یک هویت و دستیابی به یک تعریف منسجم از خود، مهمترین جنبه رشد عمومی اجتماعی است. انتخاب ارزش ها، باورها و هدف های زندگی مهمترین مشخصه های اصلی این هویت را تشکیل می دهند. هم در دوره نوجوانی و هم جوانی این ارزش ها و هدف های زندگی مورد تجدید نظر قرار می گیرند.

شکل گیری هویت با خود پنداره، عزت نفس و سلامت روانی فرد رابطه جدایی ناپذیر دارد. شرایط پرآشوب زمانه ما که هر لحظه سلامت عمومی فرد را تهدید می کند، ایجاب می کند شناخت روشن از هویت خود داشته باشیم. ثباتی را که نمی توانیم در دنیا بیابیم باید در وجود خود ایجاد کنیم، از دیدگاه اجتماعی نیز هر فرد بایستی یک سری مسؤولیت های فردی، خانوادگی و اجتماعی را بپذیرد، از این رو ثبات هویتی و آگاهی از ماهیت خویش، می تواند موجب سلامت روانی فرد شود.

شکل گیری هویت تاریخچه گذشته فرد و توانمندی های مورد نیاز برای سلامت روانشناختی در بزرگسالی را در هم می آمیزد رشد و تبلور احساس استقلال، تعیین هویت خود و مسؤولیت پذیری و امیدواری به آینده در نوجوان در گرو نظام تربیتی کارا و جامع است. اگر در این نظام پاسخ قانع کننده به موضوعات اساسی زندگی مانند ارزشها، نقش های اجتماعی، مذهب، عقاید سیاسی و اهداف حرفه ای داده شود و نوجوان به یک نظام فکری دست یابد تا تکیه گاه او در تصمیم گیری های مهم او باشد و بداند کیست و چه اهدافی دارد و نهایتاً یک فلسفه برای زندگی خود ایجاد کند (سیمپسون، ۱۹۹۸).

مدرسه و تحصیل به عنوان پل ارتباطی بین نوجوان و گروه های اجتماعی، به عنوان یک حیطه برای ایفای نقش نوجوان است. نوجوانی که به طور فعال درگیر فرایند کاوشگری است، نیاز بالایی به شناخت و پیچیدگی شناختی احساس می کند و در این مسیر به میزانی از تعهد نیز دست یافته است، لذا احساس استقلال شناختی بیشتری خواهد داشت و در امر تحصیل موفقتر خواهد بود.

عوامل موثر بر هویت دینی

الف) وضعیت خانوادگی

خانواده به عنوان اولین و کوچکترین نهاد اجتماعی شدن در انتقال ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی، اعتقادی، آداب و رسوم، گرایش‌ها، آرزوها، عادت‌ها و نگرش‌ها به کودک، نقش اساسی دارد. اعضای خانواده، به ویژه والدین، آگاهانه یا ناآگاهانه، از راه آموزش مستقیم یا الگو قرار گرفتن برای کودکان و نوجوانان، در شکل دادن شخصیت و رفتارشان نقش مهمی ایفا می‌کنند. مسئولیت پدر و مادر در برابر فرزندان به قدری مهم است که امام سجاد علیه‌السلام از خداوند درخواست کمک می‌کند: «أَعْنِي عَلِيَّ تَرْبِيَتَهُمْ وَ تَأْدِيبَهُمْ وَ بَرَّهُمْ؛ خدایا! مرا در پرورش و ادب کردن و نیکی کردن به آنها یاری فرما» (رضایی، ۱۳۸۵).

در این راستا، پدر و مادر باید با ایجاد محیط عاطفی در خانواده، به عواطف و احساسات فرزندان پاسخ دهند و با تقویت ریشه‌های دینی و اعتماد به نفس، پایه‌های رشد شخصیتی آنها را محکم کنند. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که عواملی همچون تبعیض میان فرزندان، خشونت، اختلاف خانوادگی، طلاق و بزه‌کاری والدین، در به وجود آمدن فرزندان بی‌هویت، نقش بسیار مهمی دارند. این‌گونه فرزندان، در نخستین فرصت می‌کوشند از خانواده خود جدا شوند و مسیر دیگری را در پیش بگیرند. بررسی‌های آماری ده کشور اروپایی نشان می‌دهد که ۸۸ درصد کودکانی که به گناه و کارهای خلاف دست می‌زنند، از خانواده‌های گسسته‌ای هستند که وضعیت نابسامانی داشته‌اند. (۲) از جمله وظایف مهم والدین، ارزش دادن به فرزندان و تربیت صحیح آنهاست. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ؛ به فرزندان خود نیکی کنید و به خوبی ادب کنید» (سجادی، ۱۳۸۴).

ب) وضعیت فرهنگی

فرهنگ عبارت است از آداب و رسوم، سنت‌ها و کارکرد نهادهای اجتماعی. فرزندی که روزهای پرخاطره کودکی و نوجوانی را در جامعه یا گروهی می‌گذراند، نمی‌تواند به راحتی از آموزش‌های آن دور بماند. در زندگی، افرادی را می‌بینیم که از روی عادت، رفتارهایی را هر چند نادرست، انجام می‌دهند؛ رفتارهایی که در فرهنگ گذشته آنان ریشه دارد. درباره آداب و رسوم و آموزه‌های فرهنگی باید دقت کرد و دید آیا روشی که در جامعه استفاده می‌شود، درست است یا فقط به صورت عادت شکل می‌گیرد. بعضی از آموزه‌های فرهنگی، انسان را از «خودش» دور می‌کنند. بدین ترتیب، انسان‌ها با مشغول شدن به کارهای بیپایه، وظیفه واقعی خود را از یاد می‌برند. فرهنگ اصیل باید هر چه می‌تواند انسان را به هویت واقعی‌اش نزدیک کند و برای وی امیدبخش باشد.

امام علی علیه‌السلام در مسیر صفین با دهقانان شهر انبار روبه‌رو شد. آنان وقتی امام را دیدند، پیاده شدند و پیشاپیش آن حضرت می‌دویدند. امام فرمود: «چرا چنین می‌کنید؟» گفتند: «عادت است که به پادشاهان خود احترام می‌گذاریم». امام علی علیه‌السلام فرمود:

به خدا سوگند! که امیران شما از این کار سودی نبرند و شما در دنیا با آن، خود را به زحمت می‌افکنید و در آخرت دچار رنج و زحمت می‌شوید. چه زیان‌بار است رنجی که عذاب در پی آن باشد و چه سودمند است آسایشی که با آن از آتش دوزخ در امان باشد. (سجادی، ۱۳۸۴)

شهید مرتضی مطهری می‌گوید فرهنگ اسلامی مانند یک سلول زنده رشد کرده و فرهنگ‌هایی را از یونانی، هندی، ایرانی و غیره در خود جذب کرد و به صورت موجود جدیدی با چهره و سیمای مخصوص به خود ظهور کرد. به اعتراف محققان تاریخ فرهنگ و تمدن، تمدن اسلامی در ردیف بزرگ‌ترین فرهنگ‌های بشری قرار دارد. (خدایاری، ۱۳۷۷)

در فرهنگ الهی، هر یک از افراد جامعه نسبت به یکدیگر مسئولند و باید بی‌تفاوتی‌ها را کنار بگذارند و به ارتقای فرهنگ خود بپردازند. در این میان، نقش وسایل ارتباط جمعی به خوبی نمایان می‌شود. صدا و سیما، مطبوعات و وزارت‌خانه‌های مربوط باید با شناخت کامل فرهنگ موجود در جامعه و فرهنگ اسلامی، آموزه‌های غلط را از میان ببرند و ظرافت‌های فرهنگ الهی را جای‌گزین کنند. در کنار آن نیز باید بکوشند آگاهی لازم را نسبت به هجوم فرهنگ‌های بیگانه، در اختیار افراد جامعه قرار دهند. دشمنان با بهره‌گیری از خبرگزاری‌های بین‌المللی، مطبوعات، رادیو و تلویزیون، فیلم‌های سینمایی، کالاهای صادراتی،

ابزارهای ادبی و فن آوری صنعتی می‌کوشند فرهنگ الهی را از جهان، حذف و فرهنگ مادی گرایانه خود را حاکم کنند. ابزارهای دشمن در این مسیر بسیار قوی است. بنابراین، جامعه ما باید با ابزارهای قوی، در برابر آن ایستادگی کند.

(ج) تأثیر گروه بر جمع و هم‌سالان

روابط اجتماعی در ایجاد هویت و چگونگی آن نقش مهمی دارد. بعضی افراد می‌توانند با نفوذ خود از نظر شخصیتی بر دیگران اثر بگذارند. آنها می‌توانند برای خودشان، گروه یا گروهک تشکیل دهند و به کارهای قابل توجهی دست بزنند. اخلاق و روحیه رهبر گروه بر دیگران اثر می‌گذارد. دیگران هم می‌کوشند که از آن تقلید کنند. به همین دلیل، باید بر افرادی که کودک یا نوجوان با آنها رابطه برقرار می‌کند، نظارت داشته باشیم.

اگر افرادی که کودک یا نوجوان با آنها سر و کار دارد، شخصیت ناسالمی داشته باشند، در آینده‌ای نه چندان دور، شبیه همان افراد تربیت خواهد شد. بنابراین، والدین باید توجه کنند که فرزندانشان از همان ابتدای زندگی با چه گروهی از هم‌سالان خود هم‌نشین می‌شوند. اگر هم‌نشین‌های آنان از هویت دینی برخوردار باشند، بی‌شک، از آنها اثر خواهند پذیرفت.

(د) وضعیت الگودهی

یکی دیگر از عوامل مهم در شکل‌دهی شخصیت افراد، الگودهی شایسته است که باید مورد توجه بیشتر متولیان تربیتی قرار گیرد. آنچه از تجربه روان‌شناسان و دیگر رشته‌های علوم انسانی مرتبط استفاده می‌شود، آموزش از راه تقلید است که به صورت مشاهده مستقیم و غیرمستقیم صورت می‌گیرد.

در تقلید، فرد تقلیدکننده، سخن فرد تقلید شده را همچون قلاده در گردن می‌نهد و آن را فرا می‌گیرد. ۱ به عنوان نمونه، رسانه تلویزیون برای نوزادان و کودکان در یادگیری مشاهده‌ای نقش بسزایی دارد و حتی امروزه در بیشترخانه‌ها بیش از ۶ ساعت در شبانه‌روز الگودهی می‌کند. به همین دلیل، باید از عوامل الگویی صحیح برای جهت‌دهی به هویتی مطلوب استفاده کرد و عوامل مخرب را از محیط تربیتی دور نگه داشت.

مراحل شکل‌گیری هویت دینی در کودکان

براساس پژوهش‌های دانشمندان گوناگون، بیشترین نابسامانی‌های اخلاقی و رفتاری در بزرگسالی، به سبب برخورد نادرست با کودک در دوران اولیه رشد و آغاز سال‌های زندگی است. در این باره، متولیان تربیتی برای شکل‌گیری هویت دینی باید از ابتدای زندگی نوزاد، کار خود را آغاز کنند. از برخی اقدامات در هویت‌دهی دینی در کودکان می‌توان موارد زیر را یاد اوری نمود:

- تفاوت نگذاشتن میان فرزند پسر و دختر

- تربیت دینی فرزندان و آموزش تدریجی مسائل دینی

نتیجه‌گیری

هویت دینی مسئله‌ای مهم و درخور توجه برای مسئولان آموزش و پرورش و متولیان جامعه اسلامی است. ناآگاهی از مراحل رشد هویت دینی، رشد نادرست دینی متولیان تربیتی، غلبه خشم، غضب و... در هنگام تربیت کودک، فرهنگ نامناسب جامعه، انتخاب راه‌هایی که زودتر به نتیجه می‌رسد، بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی و... توجه کرد. بی‌آمدها و آسیب این مسائل عبارتند از: روآوردن به کارهای خلاف عرف، شرع و قانون، رشد نادرست شخصیت، سرگردانی، بی‌ارزشی شخصیت، نداشتن اعتماد به نفس، زندگی همراه با ترس و اضطراب، احساس گناه و... .

لذا شایسته است هویت‌یابی کودکان در مدراس و مقاطع پیش دبستانی به طور جد توسط مربیان و معلمان مورد پیگیری قرار گیرد و همچنین اهمیت هویت‌یابی برای والدین روشن و واضح گردد.

– منابع انتهایی مقاله:

- رضایی، منصور. ۱۳۸۵. بررسی رابطه هویت فردی، الگوهای دلبستگی و ویژگی‌های شخصیتی با پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه هنر اسلامی تبریز. طرح پژوهشی شورای انقلاب فرهنگی.
- رفیعی، حسن. ۱۳۸۱. اریکسون: فرزند خود و معیار هویت. تهران: انتشارات دانژه.
- سجادی، مهدی. ۱۳۸۴. کثرت گرایی فرهنگی، هویت و تعلیم و تربیت. فصلنامه اندیشه های نوین تربیتی ۱، شماره ۱.
- سعادت‌ی شامیر، ابوطالب. ۱۳۸۳. بررسی ارتباط بین سبک های هویت روان سنجی با سلامت عمومی و مسئولیت پذیری در دانشجویان. پایان نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه تربیت معلم تهران
- خدارحیمی، سیامک. ۱۳۷۴. مفهوم سلامت روان شناختی. مشهد: انتشارات جاودان خرد.
- خدایاری، محمد. ۱۳۷۷. مسائل نوجوانان و جوانان. تهران: انتشارات اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- Levy, T.M.(2000). Hand book of attachment interventions. Sandiego,CA,US: Academic press, INC.
- moore, S. & Leung, C. (2002). Young people s romantic attachment styles and their association with well- being. Journal of Adolescence, 25(2), 243- 255.
- Simpson, J.A. & Rholes, S.W. (1998). Attachment theory and close relationship. New York: Guhl Ford press.
- Simpson, J.A. & Rholes, S.W. (1998). Attachment theory and close relationship. New York: Guhl Ford press.

Archive of SID